AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

BULLETIN
of the Szent István University

SPECIAL ISSUE

PART II.

Gödöllő
2008

Editorial Board

Prof. György Füleki CSc. – *Chairman of the Editorial Board*

Prof. Miklós Mézes DSc. *editor*

Prof. Béla M. Csizmadia CSc.
Prof. Tamás T. Kiss CSc.
Prof. Gyula Huszenicza DSc.
Prof. Gábor Reischl DLA
Prof. István Szűcs DSc.

Edited by the Guest Editorial Board

Katalin Takács-György CSc, − C*hairman of the Guest Editorial Board*

József Lehota DSc
István Takács PhD
László Villányi CSc

With the support of

Faculty of Economics and Social Sciences, Szent István University

Management and Business Administration PhD School of Szent István University

Szerkesztőség

Szent István Egyetem
2103 Gödöllő, Páter Károly u. 1.

Kiadja a Szent István Egyetem

Felelős kiadó
Dr. Solti László egyetemi tanár, rektor

Technikai szerkesztő
Szalay Zsigmond Gábor

Felelős szerkesztő
Dr. Mézes Miklós egyetemi tanár

ISSN 1586-4502

Megjelent 380 példányban

Foreword

Tradition and Innovation – International Scientific Conference of (Agricultural) Economists
Szent István University, Gödöllő, 3-4 December, 2007

Tradition and Innovation – International Scientific Conference was held on December 3-6, 2007, in the frames of the anniversary programme series organized by the School of Economics and Social Sciences of the Szent István University. The aim of the conference was to celebrate the 50th anniversary of introduction of agricultural economist training in Gödöllő, and the 20th anniversary of the School of Economics and Social Sciences, which was founded in 1987.
The articles published in the special edition of Bulletin 2008 of the Szent István University were selected from the 143 presentations held in 17 sections of the conference and 30 presentations held at the poster section. The presentations give a very good review of questions of national and international agricultural economics, rural development, sustainability and competitiveness, as well as the main fields of sales, innovation, knowledge management and finance. The chairmen of the sections were Hungarian and foreign researchers of high reputation. The conference was a worthy sequel of conference series started at the School of Economics and Social Sciences in the 1990s.

Előszó

Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos (Agrár)közgazdász Konferencia
Szent István Egyetem, Gödöllő, 2007. december 3-4.

2007. december 3-6. között a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara (SZIE GTK) által szervezett jubileumi rendezvénysorozat keretében került megrendezésre a Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos Konferencia, amelynek célja volt, hogy méltón megünnepelje a gödöllői agrárközgazdász képzés fél évszázada történt elindítását, s ugyanakkor a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar 1987-ben történt megalapításának 20. évfordulóját.
A Szent István Egyetem által kiadott Bulletin 2008 évi különszámában megjelentetett cikkek a konferencián 17 szekcióban elhangzott 143 előadásból, illetve a poszter szekcióban bemutatott 30 előadásból kerültek kiválasztásra. Az előadások jó áttekintést adtak a hazai és nemzetközi agrárközgazdaság, vidékfejlesztés, a fenntarthatóság és versenyképesség kérdései mellett az értékesítés, innováció, tudásmenedzsment, pénzügy fontosabb területeiről is. Az egyes szekciók elnöki tisztjét elismert hazai és külföldi kutatók töltötték be. A konferencia a Gazdaság- és Társadalomtudományi Karon az 1990-es években elkezdett konferencia sorozat méltó folytatása volt.

Dr. László Villányi
Dean / dékán

Contents / Tartalomjegyzék

Part I. / I. kötet

Agricultural and rural development and international view
Agrár- és vidékfejlesztés, nemzetközi kitekintés

ÁCS, SZ. – DALLIMER, M. – HANLEY, N. – ARMSWORTH, P.: Impacts of policy reform on hill farm incomes in UK 11
BIELIK, P. – RAJČÁNIOVÁ, M.: Some problems of social and economic development of agriculture 25
BORZÁN A. – SZIGETI C.: A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió gazdasági fejlettségének elemzése a régiók Európájában 37
CSEH PAPP, I. Regionális különbségek a magyar munkaerőpiacon 45
NAGY, H. – KÁPOSZTA, J.: Convergence criteria and their fulfilment by the countries outside the Euro-zone 53
OSZTROGONÁCZ, I. – SING, M. K.: The development of the agricultural sector in the rural areas of the Visegrad countries 65
PRZYGODZKA, R.: Tradition or innovation – which approach is better in rural development? The case of Podlasie Region 75
TAKÁCS E. – HUZDIK K.: A magyarországi immigráció trendjei az elmúlt két évtizedben 87
TÓTHNÉ LŐKÖS K. – BEDÉNÉ SZŐKE É. – GÁBRIELNÉ TŐZSÉR GY.: országok összehasonlítása néhány makroökonómiai mutató alapján 101
VINCZE M. – MADARAS SZ. Analysis of the Romanian agriculture in the period of transition, based on the national accounts 111

Agricultural trade and marketing
Agrárkereskedelem, marketing

ADAMOWICZ, M.: Consumer behavior in innovation adaptation process on fruit market 125
FÉNYES, T. I. – MEYER, N. G. – BREITENBACH, M. C.: Agricultural export and import assessment and the trade, development and co-operation agreement between South Africa and the European Union 137
KEMÉNYNÉ HORVÁTH ZS.: The transformation of market players on the demand-side of the grain market 151
LEHOTA J. – KOMÁROMI N.: A feldolgozott funkcionális élelmiszerek fogyasztói szegmentálása és magatartási jellemzői 159
LEHOTA J. – KOMÁROMI N.: Szarvasgomba fogyasztói és beszerzési magatartásának szegmentálása és jellemzői 169
NYÁRS, L. – VIZVÁRI, B.: On the supply function of the Hungarian pork market 177
SZAKÁLY Z. – SZIGETI O. – SZENTE V.: Fogyasztói attitűdök táplálkozási előnyökkel kapcsolatban 187
SZIGETI O. – SZENTE V. – MÁTHÉ A. – SZAKÁLY Z.: Marketing lehetőségek az állati eredetű hungarikumok termékpályáján 199
VÁRADI K.: Társadalmi változások és a marketing kapcsolatának modellezési lehetőségei 211

Sustainability and competitivness
Fenntarthatóság, versenyképesség

BARANYAI ZS. – TAKÁCS I.: A hatékonyság és versenyképesség főbb kérdései a dél-alföldi térség gazdaságaiban 225
BARKASZI L.: A kukoricatermesztés hatékonyságának és eredményességének vizsgálata 2003-2006 évi tesztüzemi adatok alapján 237
JÁMBOR A.: A versenyképesség elmélete és gyakorlata 249
LENCSÉS E.: A precíziós gazdálkodás ökonómiai értékelése 261
MAGÓ, L.: Low cost mechanisation of small and medium size plant production farms 273
SINGH, M. K. – KAPUSZTA, Á. – FEKETE-FARKAS, M.: Analyzing agriculture productivity indicators and impact of climate change on CEECs agriculture 287
STRELECEK, F. – ZDENĚK, R. – LOSOSOVÁ, J.: Influence of farm milk prices on profitability and long-term assets efficiency 297
SZÉLES I.: Vidéki versenyképesség-versenyképes vidékfejlesztés: AVOP intézkedések és azok kommunikációjának vizsgálata 303
SZŐLLŐSI L. – NÁBRÁDI A.: A magyar baromfi ágazat aktuális problémái 315
TAKÁCS I. – BARANYAI ZS. – TAKÁCS E. – TAKÁCSNÉ GYÖRGY K.: A versenyképes virtuális (nagy)üzem 327
TAKÁCSNÉ GYÖRGY K. – TAKÁCS E. – TAKÁCS I.: Az agrárgazdaság fenntarthatóságának mikro- és makrogazdasági dilemmái 341

Authors' index / Névjegyzék 355

Part II. / II. kötet

Economic methods and models
Közgazdasági módszerek, modellek

BARANYI A. – SZÉLES ZS.: A hazai lakosság megtakarítási hajlandóságának vizsgálata367
BHARTI, N.: Offshore outsourcing (OO) in India's ites: how effective it is in data protection? 379
BORSZÉKI É.: A jövedelmezőség és a tőkeszerkezet összefüggései a vállalkozásoknál ... 391
FERTŐ, I.: Comparative advantage and trade competitiveness in Hungarian agriculture ... 403
JÁRÁSI É. ZS.: Az ökológiai módon művelt termőterületek nagyságát befolyásoló tényezők és az árutermelő növények piaci pozíciói Magyarországon..... 413
KODENKO J. – BARANYAI ZS. – TAKÁCS I.: Magyarország és Oroszország agrárstruktúrájának változása az 1990-es évektől napjainkig 421
OROVA, I. – KOMÁROMI, N.: Model applications for the spread of new products in Hungarian market circumstances 433
REKE B.: A vállalkozások egyensúlyi helyzetének változáskövető vizsgálata 445
ŠINDELÁŘ, J.: Forecasting models in management..... 453
SIPOS N.: A környezetvédelmi jellegű adók vizsgálata a fenntartható gazdálkodás vonatkozásában 463
VARGA T.: Kényszerű „hagyomány": értékvesztés a mezőgazdasági termékek piacán..... 475
ZÉMAN Z. – TÓTH M. – BÁRCZI J.: Az ellenőrzési tevékenység kialakítási folyamatának modellezése különös tekintettel a gazdálkodási tevékenységeket érintő K+F és innovációk elszámolására 485

Land utilization and farm structure
Földhasználat, gazdaságstruktúra

FEHÉR, I. – MADARÁSZ I.: Hungarian land ownership patterns and possible future solutions according to the stakeholders' view 495
FEKETE-FARKAS, M. – SINGH, M. K. – ROUNSEVELL, M. – AUDSLEY, E.: Dynamics of changes in agricultural land use arising from climate, policy and socio-economic pressures in Europe 505
LAZÍKOVÁ, J. – BANDLEROVA, A. – SCHWARCZ, P.: Agricultural cooperatives and their development after the transformation 515
ORLOVITS, ZS.: The influence of the legal background on the transaction costs on the land market in Hungary..... 525
SADOWSKI, A.: Polish land market before and after transition 531
SZŰCS, I. – FARKAS-FEKETE M. – VINOGRADOV, S. A.: A new methodology for the estimation of land value 539

Innovation, education
Innováció, tudásmenedzsment

BAHATTIN, C. – PARSEKER, Z. – AKPINAR BAYIZIT, A. – TURHAN, S.: Using e-commerce as an information technique in agri-food industry 553
DEÁKY Z. – MOLNÁR M.: A gödöllői falukutató hagyományok: múlt és jelen 563
ENDER, J. – MIKÁCZÓ, A.: The benefits of a farm food safety system 575
FARKAS, T. – KOLTA, D: The European identity and citizenship of the university students in Gödöllő 585
FLORKOWSKI, W. J.: Opportunities for innovation through interdisciplinary research ... 597
HUSTI I.: A hazai agrárinnováció lehetőségei és feladatai 605
KEREKES K.: A Kolozs megyei Vidéki Magyar fiatalok pályaválasztása 617
SINGH, R. – MISHRA, J. K. – SINGH, M. K.: The entrepreneurship model of business education: building knowledge economy 629
RITTER K.: Agrár-munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek Magyarországon 639
SZALAY ZS. G.: A menedzsment információs rendszerek költség-haszon elemzése 653
SZÉKELY CS.: A mezőgazdasági vállalati gazdaságtan fél évszázados fejlődése 665
SZŰCS I. – JÁRÁSI É. ZS. – KÉSMÁRKI-GALLY SZ.: A kutatási eredmények sorsa és haszna 679

Authors' index / Névjegyzék 689

AGRÁR-MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS A TERÜLETI EGYENLŐTLENSÉGEK MAGYARORSZÁGON

AGRARIAN UNEMPLOYMENT AND THE TERRITORIAL INEQUALITIES IN HUNGARY

RITTER KRISZTIÁN

Abstract

Although many times the new values of rural category has been emphasized in the literature, rural areas show significant disadvantages in general. As a main reason, in Hungary - partly due to the political and economical transition - the role of agriculture in employment has been notably decreased. In Hungary the changing role of agriculture, the rural unemployment and the territorial distribution of unemployment were analyzed numbers of times in the last decades, while there were no researches in agricultural unemployment and it's territorial characteristics. First goal of the paper is the determination of rural micro-regions that show significant and permanent agricultural job-loss and agricultural unemployment during the period 1990-2003. Comparison these areas with territorial (national, micro-regional) characteristics is the second goal. The analysis is based on two hypothesis: 1) The continuous, permanent agricultural unemployment is territorially concentrated in Hungary 2) This problem heavily correlates with territorial inequalities and disadvantages.

Összefoglalás

Miközben a szakirodalom számos esetben a vidék kategóriájának felértékelődését hangsúlyozza, a rurális területeknek általában jelentős hátrányokkal kell megbirkózniuk. Ehhez járult hozzá hazánkban - az átmenetnek és a piacgazdaság kiépülésének is köszönhetően -, az agrárium foglalkoztatási szerepének fokozott visszaesése. Magyarországon az agrárgazdaság átalakuló szerepével, a vidéki munkanélküliséggel, a munkanélküliség térbeli eloszlásával már számos szerző foglalkozott, ám a mezőgazdasági eredetű munkanélküliséget - különösen, mint az agrár és vidéki népesség, illetve a vidéki területek strukturális problémáit jelző válság-tünetet, ennek kistérségi szintű megjelenését még nem kutatták részletesen. A szerző kiemelt célja azon vidéki térségek területi eloszlásának vizsgálata, melyek az Uniós csatlakozást megelőző másfél évtized alapján, jelentős és tartósan megjelenő, agrár eredetű munkanélküliséget mutatnak. A másik fontos célkitűzés, a lehatárolt területeknek az ország térszerkezetével és kistérségi jellemzőivel való összevetése. A vizsgálat kiinduló hipotézisei az alábbiak: Miközben a mezőgazdaság szerepének csökkenése következtében az ágazatból kiáramló munkaerő sok esetben nem volt képes más ágazatokban elhelyezkedni, 1) a probléma koncentráltan jelenik meg a vidéki területeken, 2) a tartós, mezőgazdasági eredetű munkanélküliség szorosan összefügg a területi egyenlőtlenségekkel.

Kulcsszavak: rurális területek, strukturális válság, többváltozós statisztikai módszerek

Bevezetés

A globalizáció, a világgazdaságban zajló folyamatok újfajta feltételeket és törvényszerűségeket eredményeztek, melyek előtérbe helyezték a területi verseny fogalmát, és a területi politikák át/újragondolását eredményezték (Dicken, 2003, Horváth, 2006, Lengyel, 2003). A gazdaság, a piac szereplőinek magatartása, döntéseinek feltételrendszere megváltozott, ahogyan az egyes térségek, területi egységek eszközrendszere és részvétele is a helyi gazdaságösztönzésben, gazdaságfejlesztésben. A feltételek kialakítása mára, az endogén

fejlődéselméletek, a saját erőből történő építkezés előtérbe kerülésével, az egyes települések, kistérségek, régiók feladatává is vált (Kulcsár, 2006, Lengyel, 2003, Swinburn et al., 2004).

A gazdaság alakító tényezőinek, alapvető folyamatainak lényeges eleme a vidék fogalmának megerősödése, átalakulása, új szerepkör betöltése, hiszen a fejlett országokban a vidék fogalma már jó ideje egy teljesen új társadalmi és gazdasági dimenziót fejez ki. Ennek külső megnyilvánulása az egyre tömegesedő vidékre költözés, a vállalkozások és szolgáltatások fokozódó megtelepülése, a vidék gazdasági fejlődése, megszépülése (EDA 2007, OECD 2006). Emellett, mint a mezőgazdasági termelés és élelmiszer alapanyag előállítás fő helyszíne, a vidék kitüntetett szerepet játszik az Európai Unió Agrár- és Vidékfejlesztési politikájában is. Ugyanakkor, nem tekinthetünk el azoktól a problémáktól, melyek - sokszor az agrárium szerepének átalakulásával párhuzamosan - a rurális területek néha igen súlyos gondját okozzák. Ilyenek például a perifériális vidéki területek elnéptelenedése, a munkalehetőségek beszűkülése, a fokozódó szociális terhek, az alapvető szolgáltatások elérhetőségének kérdése stb. (ezekről bővebben ld. OECD 2006, SERA 2006)

A világgazdaságban zajló változásokon túl, hazánknak a politikai és gazdasági átmenettel, az abból eredő következményekkel, hatásokkal is meg kellett birkóznia, melyek a területi szerkezetet is átalakították (Faluvégi, 2004). Gyökeresen megváltoztak a mezőgazdaság földhasználati és tulajdonviszonyai, átalakult a gazdálkodás szervezeti rendszere, üzemi struktúrája is. A változásokkal párhuzamosan, az ágazat nemzetgazdaságban, foglalkoztatásban betöltött szerepe jelentősen csökkent, ami az alapvetően mezőgazdasági hagyományokkal rendelkező vidéki területeket jobban sújtotta, sújtja. A korábban az agrárágazatban dolgozó rétegek - más lehetőségek hiányában - munkanélkülivé váltak, és ezt a munkapiacon megjelenő réteget nem mindig volt képes, vagy hajlandó felszívni a gazdaság többi ága. Ez nagy valószínűséggel hozzájárult a területi különbségek fokozódásához (Bukosza, 2003).

A nemzetközi és hazai folyamatok alapján valószínűsíthető, hogy a mezőgazdaság szerepének csökkenése, a korábbi agrárfoglalkoztatottak kedvezőtlen struktúrája, egyéb munkalehetőségek hiánya, a helyi erőforrások és lehetőségek szűkössége, számos vidéki területen jelentős és tartós munkanélküliséghez vezetett. Fontos ezen területek pontos meghatározása, elemzése, ami magyarázattal szolgálhat arra, milyen okok játszanak szerepet a probléma kialakulásában, milyen más tényezők járulnak hozzá szignifikánsan a munkaerő elhelyezkedési nehézségeihez, a területi különbségek alakulásához.

Anyag és Módszer

A vizsgált időszak

A kutatás a mezőgazdasági foglalkozásúak csökkenésének vizsgálatából indult ki. Erre vonatkozóan megbízható és teljes körű adatokat a népszámlálások tartalmaznak. Ezért az eredetileg vizsgált időszak a legutóbbi két népszámlálás (1990 és 2001) közt eltelt időszak volt. Ehhez járult a mezőgazdaságból kikerült munkanélkülieknek a figyelembe vétele is. Mivel a kutatás erősen kapcsolódik a vidékfejlesztéshez, ezért a vizsgált időszak a munkanélküliség szempontjából kiegészült a 2002. és 2003. évekkel is, hogy pontos képet nyerjen a 2004-től az Európai Unióhoz, és annak vidékpolitikájához igazodó kistérségek, csatlakozást megelőző kiinduló állapotáról.

A vizsgált területi szint

A szakirodalmi feldolgozás alapján, továbbá tekintettel arra, hogy ez az a törvényben is megfogalmazott, létező terület- és vidékfejlesztési szint, amihez a statisztikai adatok is

kapcsolódnak, a vizsgálatok során a statisztikai kistérségek rendszerének beosztása volt a mérvadó. A vizsgálat az Uniós csatlakozást megelőző, 2003. december 31.-ig érvényes kistérségi besorolás alapján készült el, az eredményeket erre, és nem a jelenlegi 168 kistérségre állapította meg[1]. Ugyanakkor, a főváros torzító hatásainak elkerülése végett - a szakirodalomban is általánosan alkalmazott módon - nem vette figyelembe Budapest adatait.

A kutatáshoz felhasznált adatok forrása

- A vonatkozó szakirodalom adatai (pl. EUROSTAT, OECD, FAO, KSH),
- Az 1990. és 2001. évi teljes körű népszámlálások (KSH),
- Regisztrált munkanélküliek egyedi soros adatbázisa (Foglalkoztatási Hivatal, korábban Országos Munkaügyi és Módszertani Központ - OMMK),
- T-STAR Településstatisztikai adatbázis (KSH),
- Területi egyenlőtlenséget kutató vizsgálatok átvett adatai:
  - HDI - Human Development Index (Obádovics és Kulcsár 2003),
  - Komplex elérhetőség (Faluvégi 2004).

Alkalmazott módszerek

A kutatás első lépésben a vonatkozó szakirodalom elemzésére támaszkodott, továbbá élt a leíró statisztika eszközével, valamint kihasználta a területi egyenlőtlenségek vizsgálatánál egyre szélesebb körben alkalmazott többváltozós statisztikai módszerek - faktoranalízis, diszkriminancia-analízis - nyújtotta lehetőségeket (ld. többek közt: Beluszky és Sikos 2007, Faluvégi, 2004, Obádovics, 2004).

A kutatás eredményei

Mezőgazdasági munkanélküliség sújtotta vidéki területek lehatárolása

Az első cél annak megállapítása volt, hogy melyek azok a kistérségek Magyarországon, melyeket a rendszerváltás és a piacgazdaságra történő átmenet a mezőgazdasági munkaerő szempontjából a legkedvezőtlenebbül érintett. A kutatás ehhez figyelembe vette:

- A mezőgazdasági foglalkozásúak arányának csökkenését (az 1990. és 2001. évi Népszámlálások adatai alapján)[2],
- A mezőgazdaságból adott évben kiszorult - regisztrált - munkanélkülieknek (továbbiakban mezőgazdasági munkanélküliek) az arányát (OMMK 1990-2003. évi adatai alapján),
- A tartós - 12 hónapnál régebben regisztrált - mezőgazdasági munkanélkülieknek az arányát (OMMK 1990-2003. évi adatai alapján).

A háromféle szempont összefésülésével meghatározhatók azok a területek, ahol egyrészt jelentősen csökkent a vizsgált időszakban a mezőgazdasági foglalkozásúak aránya (ami önmagában még nem tekinthető válság-jelzőnek), másrészt ez a csökkenés nagy arányú, folyamatosan, és tartósan is jelentkező agrár-munkanélküliséget eredményezett. Ezen kistérségek[3] „agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő területek”-ként azonosíthatók (1. ábra).

---

[1] Módszertani megjegyzés: A 2004. január 1.-től életbe lépő rendszer hatására, a vizsgálatban lehatárolt kistérségek esetében vagy nem történt változás, vagy - többek közt mivel egymás közt cseréltek települést - a változás nem befolyásolta számottevően a kutatás eredményeit. Így az érvényesnek tekinthető a jelenlegi besorolás tekintetében is.

[2] A vizsgálat a torzító hatások elkerülése végett nem vette figyelembe a megyei jogú városok és a kistérségi városközpontok adatait, illetve az átlag helyett a kistérségek településsoros aggregált értékeit használta.

[3] Bácsalmási, Baktalórántházai, Barcsi, Berettyóújfalui, Csurgói, Enyingi, Fehérgyarmati, Jánoshalmi, Kisbéri, Nagyatádi, Polgári, Sásdi, Sellyei, Siklósi, Szeghalomi, Vásárosnaményi, Vasvári és Zalaszentgróti kistérségek

1. ábra: Agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő kistérségek, 2003
Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007

Módszertanilag azok a kistérségek lettek kiválasztva, melyekben a vizsgált mutatók mindhárom esetben a felső kvartilisbe estek. Valószínűsíthető, hogy a lehatárolt kistérségek mezőgazdasági munkanélküliségét más ágazatok nem voltak képesek megszüntetni/felszívni, mivel helyben és a közelben hiányoznak a munkalehetőségek, illetve azok elérhetősége korlátozott. Bár ezek a térségek nem alkotnak egységesen összefüggő területet, bizonyos mértékig koncentráltan, az ország észak-keleti, keleti valamint dél-nyugati részében jelennek meg. Néhány lehatárolt térség nem illeszkedik a területi koncentrációt feltételező hipotézishez (tehát az csak részben igazolható), ám belső perifériális elhelyezkedésük mindenképpen indokolttá teszi a további vizsgálatokba való bevonásukat. Ennek, valamint a mezőgazdasági munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek közti összefüggést feltételező hipotézis alátámasztására irányult a kutatás további része.

Agrárfoglalkoztatási válság és a területi egyenlőtlenségek

A mezőgazdasági munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek közti - kistérségi szintű - összefüggés vizsgálata első lépésben faktorelemzéssel történt. A vizsgálathoz a szakirodalom, a korábbi kutatások és a téma alapján fontosnak tartott mutatók kerültek kialakításra (kistérségi aggregálásban), melyek alapadatainak forrása a 2001. évi Népszámlálás, és a vizsgált időszak utolsó évére (2003) vonatkozó T-Star adatbázis volt. Ezek egészültek ki a két átvett mutatóval, a humán erőforrás fejlettségét jelző HDI-vel, és a kistérségek komplex elérhetőségét jelző mutatóval. A faktorelemzéshez használt mutatók az alábbiak:

Lakónépesség, demográfia, népmozgalom, településszerkezet: (1) Népsűrűség, (2) 60 évesnél idősebbek aránya, (3) Városi népesség aránya, (4) 1000 lakosra jutó természetes szaporulat, (5) 1000 lakosra jutó vándorlási egyenleg, (6) 1990. és 2001. évi népszámlálás közti természetes szaporulat 1000 lakosra jutó évenkénti átlaga, (7) 1990. és 2001. évi népszámlálás közti vándorlási különbözet 1000 lakosra jutó évenkénti átlaga, (8) Népességváltozás 1990 és 2003 közt (1990 = 100%), (9) Aprófalvak aránya.

Infrastruktúra, fejlettség, gazdaság-szerkezet, adózás: (10) Épített lakások aránya, (11) 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma, (12) 1000 lakosra jutó vendégéjszakák száma, (13) 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek száma, (14) 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma, (15) 1000 lakosra jutó működő egyéni vállalkozások száma, (16) 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban, (17) 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban, (18)

Összes működő vállalkozás közt a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban működők aránya, (19) Összes működő vállalkozás közt a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági ágban működők aránya, (20) Működő vállalkozás sűrűség, (21) Működő egyéni vállalkozás sűrűség, (22) A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat nemzetgazdasági ágakban (A+B) működő vállalkozások sűrűsége, (23) Működő vállalkozások sűrűsége a C+D+E gazdasági ágakban, (24) Működő vállalkozások sűrűsége az F gazdasági ágban, (25) Működő vállalkozások sűrűsége a G gazdasági ágban, (26) Működő vállalkozások sűrűsége a H gazdasági ágban, (27) Működő vállalkozások sűrűsége az I gazdasági ágban, (28) Működő vállalkozások sűrűsége a K gazdasági ágban, (29) 1000 lakosra jutó személyi jövedelemadó, 2002 (30) 1000 lakosra jutó helyi adóbevétel, 2002.

Foglalkoztatás (2001), Végzettség: (31) Foglalkoztatottak közt az ingázó foglalkoztatottak aránya, (32) 1000 lakosra jutó helyben foglalkoztatott, (33) Helyben lakó és helyben dolgozók közt 29 évesnél fiatalabbak aránya, (34) Helyben lakó és helyben dolgozók közt 50 év felettiek aránya, (35) Helyben lakó és helyben dolgozók közt érettségi nélküliek aránya, (36) Ingázók közt érettségi nélküli ingázók aránya, (37) 7 évesnél idősebbek közt felsőfokú végzettségűek aránya, (38) Átlagos osztályszám, 2003.

Munkanélküliség, segélyezés: (39) 1000 lakosra jutó szociális segélyezettek száma, (40) 1000 lakosra jutó regisztrált munkanélküliek száma, (41) Regisztrált munkanélküliek közt tartósan munkanélküliek aránya, (42) Regisztrált munkanélküliek közt 8 osztályt sem végzettek aránya, (43) 1000 lakosra jutó, jövedelempótló támogatásban részesülők száma.

Komplex mutatók: (44) Human Development Index, 2002 (45) Elérés komplex mutatója, 2002.

A mutatók segítségével lefuttatott faktorelemzés során nyert nyolc főfaktor, az eredeti változók információtartalmának (szórásnégyzetének) 85,413%-át magyarázza. A legnagyobb magyarázó erővel bíró változók, az iskolai végzettség (átlagos osztályszám) és a személyi jövedelemadó alapjául szolgáló jövedelem voltak, tehát a térségi különbségek alakulásában ezek a legmeghatározóbbak. Ez egybevág a szakirodalommal, hiszen FALUVÉGI (2004) alapján ezen mutatók, az 1990-es évek elejétől végzett, térségi és települési matematikai-statisztikai vizsgálatokban minden esetben az élen szerepeltek. A kistérségek közti különbségek, a bennük lezajló folyamatok magyarázására, valamint a leválogatott kistérségek elkülönülésének vizsgálatára, a rotált faktormátrix által strukturált faktorok tűntek alkalmasnak. A faktorok elnevezése a bennük helyet foglaló alapmutatók, illetve azoknak a faktorhoz való pozitív vagy negatív hozzájárulása (faktorsúly) alapján történt (1. táblázat)

1. Táblázat: A faktorok információtartalma

Faktor	Rotált faktorok			A faktorban szereplő mutatók
	Sajátérték	Szórás (%)	Kumulált szórás (%)	
Gazdasági dinamizmus (F1)	11,46	22,48	22,48	1, 10, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28
Szociális helyzet és fejlettség (F2)	10,63	20,84	43,31	11, 14, 15, 29, 30, 32, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45
Képzettség (F3)	5,57	10,93	54,24	35, 36, 37, 38
Idegenforgalom, turizmus (F4)	4,41	8,65	62,89	12, 13, 17, 19
Fiatalosság (F5)	3,52	6,90	69,79	2, 4, 6, 34
Népességnövekedés (F6)	3,39	6,64	76,44	5, 7, 8
Urbanizáltság (F7)	2,83	5,55	81,99	3, 9, 31, 33
Agrár kitettség (F8)	1,75	3,42	85,41	16, 18, 22

Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007

A faktorstruktúra alapján, a különbségeket a térségek dinamizációját jellemző népesség és gazdaság sűrűsödésben, a helyi gazdaság teljesítőképességében, a szociális ellátórendszerek leterheltségében, a humán erőforrás jellemzőiben (kiemelten képzettség), a településszerkezetben, és a mezőgazdaságnak való kitettségben kell keresni. A faktorstruktúra alkalmasnak tűnik az ország térszerkezeti sajátosságainak leképzésére, a területi egyenlőtlenségek alakulásának ábrázolására. A kiválasztott 18 kistérség faktor-átlagai, az agrár-kitettség (F8) kivételével, minden esetben gyengébb eredményt mutattak a többi kistérséghez képest (2. ábra).

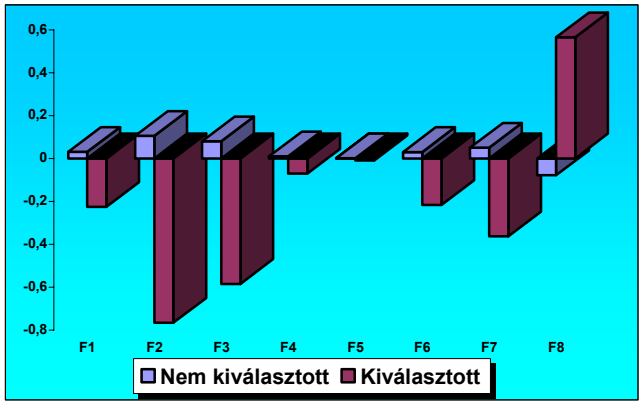

2. ábra: Faktor-átlagok a kiválasztott és a nem-kiválasztott kistérségek csoportjában
Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007

Az eredmények igazolásának, és a kiválasztás helyességének ellenőrzése céljából elvégzett diszkriminancia-analízis alapján kijelenthető: az agrárfoglalkoztatási válság sújtotta területekre bizonyítottan - a többi térséghez képest - kedvezőtlen szociális helyzet és fejletlenség (F2), képzetlen humán-erőforrás (F3), és jelentős mezőgazdaságra utaltság (F8) jellemző. Ezek alapján szignifikánsan (Sig. = 0,000) különválaszthatók a többi kistérségtől.

A faktorokban összesűrített információk mögött meghúzódó jellegzetességek tisztázására, a második hipotézis megerősítésére szolgált az eredeti alapmutatók mentén alkalmazott leíró statisztika és diszkriminancia elemzés alkalmazása. Az eredmények további lehetőséget biztosítottak a mezőgazdasági munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek közti összefüggés elemzésére. A következőkben a legfontosabb, szignifikáns eltérést produkáló mutatók ismertetésére, és a belőlük levonható megállapítások ismertetésére kerül sor.

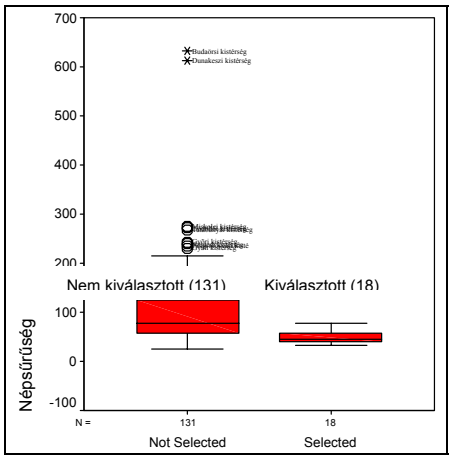

3. ábra: A népsűrűség alakulása a két főcsoporton belül
Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007. (Sig. = 0,000)

A kiválasztott kistérségek népsűrűsége jóval alacsonyabb, mint a többi kistérségben. A mutató 75%-ban a nem kiválasztott térségek alsó kvartilise (25%) alá esik, tehát amúgy is az ország legritkábban lakott térségeiről van szó.

A népsűrűség fontosságát és szerepét (mint fejlettséget jelző indikátor, lehatárolást segítő eszköz) övező vitákhoz fontos adalékul szolgálhatnak az eredmények. Lényeges kihangsúlyozni, hogy a népsűrűség nem csak területi indikátornak alkalmas, de - összevetve a hazai és nemzetközi szakirodalomban is megemlített „ördögi körrel" (G. Fekete, 2006, OECD 2006) - a további folyamatokat is befolyásoló tényező.

A munkanélküliek és a szociális segélyezettek arányát, számát összehasonlítva megállapítható, hogy a kiválasztott területek határozott és szignifikáns lemaradást mutatnak a többi területhez képest (4. ábra). A munkanélküliséget tekintve a 18 kistérség abszolút értelemben is általában a legrosszabb mutatókkal rendelkezik, a szociális segélyezettek 1000 lakosra jutó száma pedig kétszeres átlagot (34,91) mutat a 131 tagú csoport értékéhez (16,9) képest. Megjegyzendő, hogy a jövedelempótló támogatásban részesültek 1000 lakosra jutó értékét tekintve is kedvezőtlenebb a kép a 18 elemű csoportban.

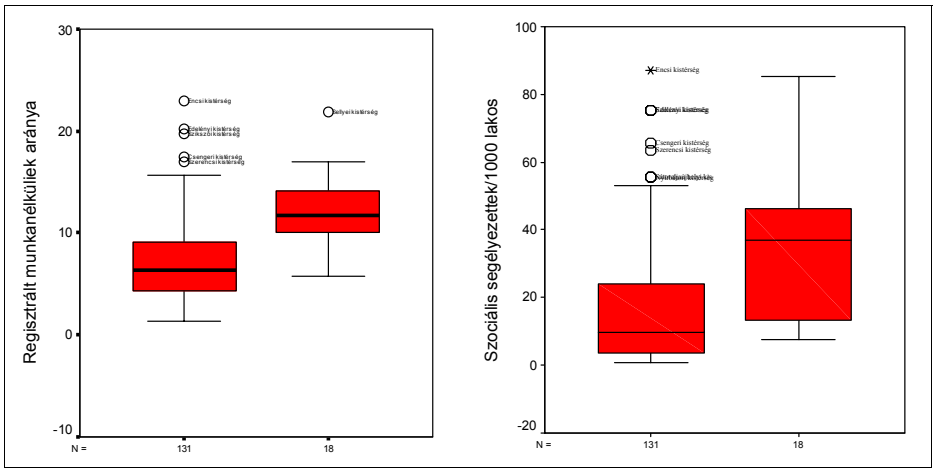

4. ábra: Regisztrált munkanélküliek aránya és a szociális segélyben részesülök a két csoportban

Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007. (Mindkét esetben Sig. = 0,000)

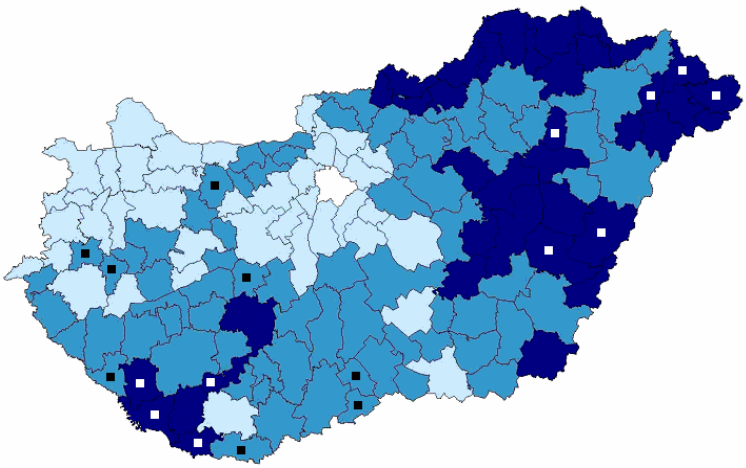

5. ábra: A munkanélküliség tartóssága és területi eloszlása, 1990-2002

: Tartósan alacsony ■: Közepes ■: Tartósan magas □ ■: Kiválasztott kistérségek

Forrás: Obádovics (2004) alapján saját szerkesztés, 2007

A munkanélküliség tartósságának területi sajátosságaival összehasonlítva, láthatóvá válik, hogy az ország keleti és déli részén elhelyezkedő agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő területek mutatnak tartósan magas munkanélküliséget. A többi kiválasztott kistérség esetében - a nagyobb városokhoz, főbb közlekedési útvonalakhoz közelebb, vagy egyszerűen csak régiójuk fejlettségénél fogva - tartósan közepes munkanélküliségi arányt találunk (5. ábra).
A munkanélküliek végzettségét tekintve is - nem látványosan, de szignifikánsan (Sig. = 0,007) - nagyobb a lemaradás, a faktorba került, 8 osztálynál kevesebbet végzett munkanélküliek aránya alapján. A 18 kistérség átlaga 9,7%, míg a 131 kistérség esetén 6,8%. Fontosabb azonban, hogy a kiválasztott csoportban a mezőgazdaságból kikerülő munkaerő vizsgálata sokkal kedvezőtlenebb képet nyújt, hiszen ennek a munkanélküli rétegnek a képzettsége a vizsgált időszak átlagában rendkívül kedvezőtlen (2. táblázat). A legfeljebb nyolc osztályt elvégzettek arány a legtöbb esetben meghaladja a 60%-ot, elsősorban a Dél-Dunántúlon elhelyezkedő térségekben megközelíti, vagy meghaladja a 70%-ot is.

2. Táblázat: A mezőgazdasági munkanélküliek végzettség szerinti összetétele a vizsgált kistérségekben (1990-2003, évenkénti átlag) (%)

	Sásdi	Sellyei	Siklósi	Bács-almási	Zalaszent-gróti	János-halmi	Enyingi	Berettyó-újfalui	Polgári
Legfeljebb 8 általános	69,71	67,56	70,36	55,79	60,83	54,05	71,45	61,14	58,20
Középfokú*	22,28	23,36	23,60	28,63	26,61	34,73	21,76	29,40	29,02
Érettségi	7,28	8,57	5,37	7,46	10,73	8,95	6,05	7,29	11,16
Felsőfokú	0,73	0,51	0,67	1,46	1,84	2,27	0,74	2,18	1,62
	Kisbéri	**Barcsi**	**Csurgói**	**Szeghalomi**	**Baktalóránt-házai**	**Fehér-gyarmati**	**Vasvári**	**Vásáros-naményi**	**Nagyatádi**
Legfeljebb 8 általános	60,17	67,31	67,96	54,49	66,13	59,01	52,23	58,39	60,06
Középfokú*	27,95	25,69	23,79	29,56	26,51	30,52	34,03	28,22	29,30
Érettségi	9,46	6,12	7,60	8,47	6,48	9,58	12,95	12,32	9,09
Felsőfokú	2,41	0,88	0,66	0,81	0,87	0,88	0,79	1,08	1,54

**: Szakmunkásképzőt illetve szakiskolát végzett, érettségivel nem rendelkező munkaerő aránya*
Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007

A munkanélküliség mértékét előidézheti a helyi munkaalkalmak fokozottabb hiánya is. A helyben foglalkoztatottak és a helyben működő vállalkozások, egyéni vállalkozások - 1000 lakosra vetített - számát tekintve (6. ábra), megerősíthető, hogy a 18 kistérségben szignifikánsan (mindhárom mutatónál Sig. = 0,000) kevesebb lehetőség van helyben dolgozni A helyben foglalkoztatottak számát tekintve az átlagok 296,03 (N = 131) és 229,5 (N =18).

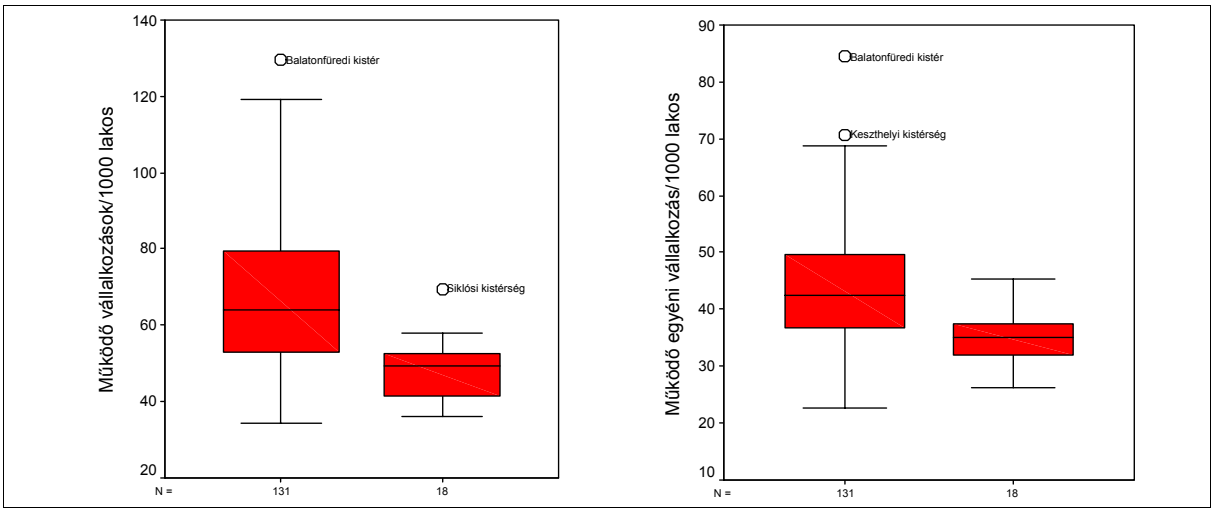

6. ábra: Működő vállalkozások és működő egyéni vállalkozások a két csoportban
Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007. (Mindkét esetben Sig. = 0,000)

A munkanélküliség, a munkalehetőségek hiánya, előtérbe helyezi a fejlettebb területekhez, centrumokhoz való kapcsolódás szerepét, annak vizsgálatát, hogy a munkaerő mennyiben képes - helyi lehetőségek hiányában - közeli nagyvárosokban munkát vállalni, és a közlekedési hálózat ezt mennyire teszi lehetővé. Az elérés (7. ábra) abból a szempontból is fontos lehet, hogy a hazai illetve külföldi nagyvállalatok, valamint a kis- és középvállalkozások mennyire képesek megközelíteni a Magyarországon még nem túl mobil, szabad munkaerőt. Az agrárágazaton kívüli munkalehetőségekhez való hozzájutás azért is lényeges, mivel Obádovics (2004: 91. o.) alapján „*a mezőgazdaságból kikerült munkanélküliek szektoron belüli elhelyezkedési esélyei gyakorlatilag egyenlők a nullával*”.

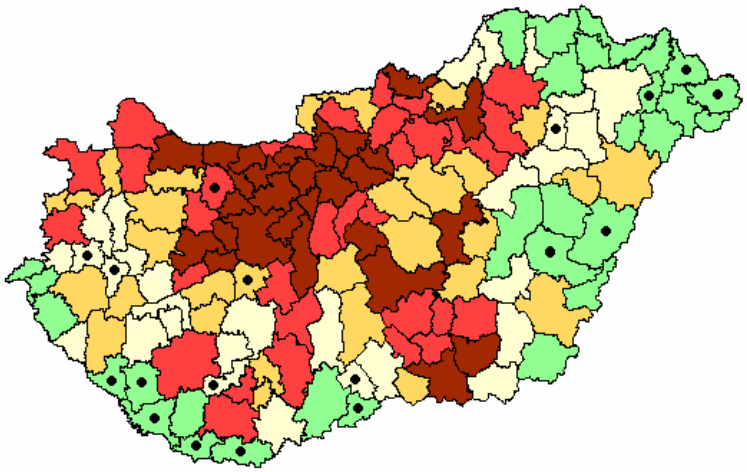

7. ábra: Kistérségek elérési viszonyai, 2002

Elérés kategóriák (Magasabb pontszám jobb elérhetőséget jelent):

■*: 1,73 - 2,76* □*: 2,76 - 3,17* ■*: 3,17 - 3,47* ■*: 3,47 - 3,94* ■*: 3,94 - 5,00* ●*: Vizsgált kistérségek*

Forrás: Faluvégi Albert adatközlése alapján saját szerkesztés, 2007

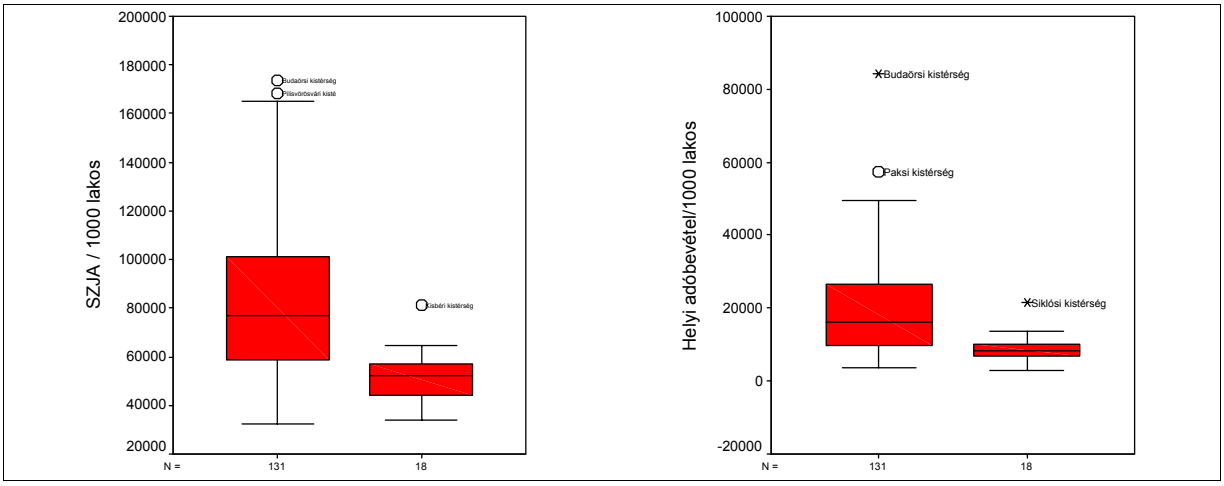

8. ábra: Az SZJA és a Helyi adóbevétel a két csoportban

Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007. (Minkét mutatónál Sig. = 0,000)

Világosan kirajzolódik, hogy a vizsgálatba bevont kistérségek elérési viszonyai[4] (a kvartilisek alapján abszolút értelemben is) kedvezőtlenek. Kiemelhetőek ismét az alföldi és a dél-dunántúli területek, valamint elkülöníthető az Enyingi és a Kisbéri kistérség, melyek - egyértelműen az autópályákhoz való közelségüknél fogva - kedvezőbb kategóriába kerültek. Látható tehát, hogy a kérdéses területek lakosságának a közeli városokban, centrumokban

[4] A modellnél a kistérségek településeinek átlagában Budapest elérése 40, a legközelebbi két megyeszékhely és kistérség-központ 25-25, a települések intézményellátottsága alapján számított sajáterő 10%-os súlyt képvisel.

található lehetséges munkahelyekre való eljutása korlátozott. A helyi foglalkoztatás hiánya, a térségen kívül található munkalehetőségek elérésének nehézségei, a fokozott szociális terheken túl, a helyi adóbevételeken, az SZJA alakulásán is tetten érhetők (8. ábra).

Annak fényében, hogy a munkaképes korú népesség iskolai végzettsége igen fontos magyarázó tényezője mind a hazai, mind a külföldi vállalatokban foglalkoztatottak térbeli eloszlásának (Fazekas, 2005), fontos megvizsgálni és a lehatárolás eredményeivel összevetni az iskolázottság (átlagos osztályszám) területi eloszlását (9. ábra) is.

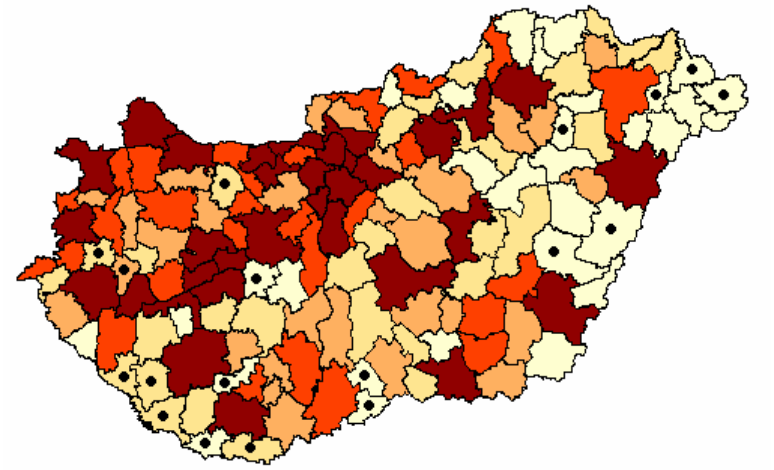

9. ábra: Az iskolázottság területi eloszlása, 2001

Átlagos osztályszám: □: 7,80 - 8,20 ■: 8,21 - 8,44 ■: 8,45 - 9,09 ■: 9,10 - 9,46 ■: 9,46 - 10,02
●: Vizsgált kistérségek. Forrás: KSH (Népszámlálás 2001) adatai alapján saját szerkesztés

Kijelenthető, hogy az agrárfoglalkoztatási válság megjelenése együtt jár az érintett terület lakosságának alacsony iskolázottságával. A két csoport összehasonlításakor az abszolút lemaradás ismét tetten érhető a kvartilisek elhelyezkedése alapján, és megállapítható a 18 kistérség képzettségi helyzetének általános lemaradása. Az általános osztályszám és a területi fejlettség közti összefüggések következtében ez a tény kihangsúlyozandó.

Napjainkban, amikor a piaci tényezők mozgástere nagyobb, a tőke elvben vidéken is megtalálhatná a munkaerőt. Bódi (2001) szerint azonban, a tapasztalatok azt mutatják, hogy ott mégsem talál megfelelően képzett, illetve megfelelő fokon fegyelmezhető munkást, nemegyszer annak következtében, hogy az erre alkalmas munkaerő már a városokba költözött. Ennek alátámasztására adhat választ a vándorlás alakulásának vizsgálata. Az 1990 és 2001 közti időszak átlagos évi vándorlási különbözetét illetően, a Vásárosnaményin kívül a vizsgálatba bevont összes kistérség negatív vándorlási különbözetet mutat. A kitüntetett időszak végén (2003) az átlagok és a kvartilisek elárulják (3. táblázat), hogy a kiválasztás az esetek nagy részében erősebb elvándorlással jár együtt, és a 18 kistérség átlagában egyértelmű elvándorlásról beszélhetünk, míg a többi kistérség átlagosan pozitív egyenleget mutat.

3. Táblázat: A 2003-as vándorlási egyenleg eloszlása a két csoportban

Csoportok	Átlag	Kvartilisek						
		5	10	25	50	75	90	95
Nem kiválasztott	0,729	-7,818	-6,396	-3,378	-0,190	2,466	9,442	16,678
Kiválasztott	-3,308	-9,899	-7,555	-6,172	-3,449	-0,438	2,626	

Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007. (Sig. = 0,017)

Ide kapcsolódik, hogy a lehatárolt térségekben az agrárágazatból kiszorulók nagy százaléka (átlagosan 20-30%) a 45 évnél idősebb korcsoportból került ki. Ennek a rétegnek már gondot jelenthet a vándorlás, és az iskolázottsági problémákból kifolyólag az ingázás is. Az agrárfoglalkoztatási válság ezekből következőleg erősítheti az érintett térségek demográfiai viszonyainak romlását, és ezzel tovább fékezheti egyéb lehetőségek és munkahelyek megtelepedését is. Jellemző az eltérés a két csoport közt akkor is, ha az agráriumban működő vállalkozások számát a lakosságra, vagy az összes működő vállalkozásra vetítjük (10. ábra).

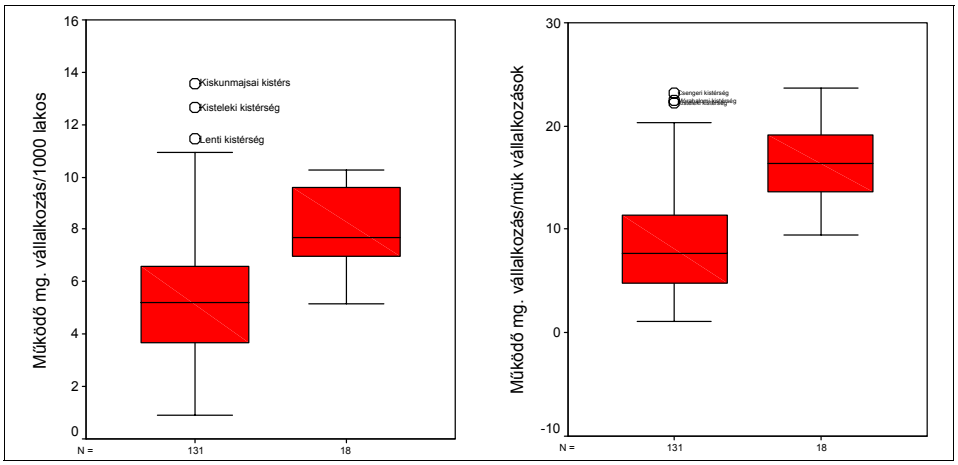

10. ábra: Működő mezőgazdasági vállalkozások a csoportokban
Forrás: Saját számítás és szerkesztés, 2007. (Minkét mutatónál Sig. = 0,000)

Mindkét esetben határozott a kiválasztott térségek „előnye", azonban, míg a működő agrárvállalkozások számában a nem kiválasztott csoport tagjai foglalják el az első helyeket, addig a vállalkozások arányát tekintve már a 18 kistérség a domináns. Ezekre a mezőgazdaságnak való kitettség - amit valószínűsíthetően az egyéb lehetőségek hiánya is okoz - egyértelműen és szignifikánsan jellemző. Az alapmutatók felhasználásával végzett diszkriminancia elemzés alapján, a kiválasztott kistérségek két alapmutató mentén is elhatárolhatók a többitől. A diszkrimináló függvénnyel bizonyítható, hogy a lehatárolt 18 kistérségre - a többihez képest - magas mezőgazdasági vállalkozás-arány, és a lakosságszámra vetítve jelentősebb regisztrált munkanélküliség jellemző.

Következtetések, javaslatok

A piacgazdasági átmenet, a globalizálódó világgazdaság hatásai, a mezőgazdaság foglalkoztatásban betöltött szerepének jelentős csökkenése, számos vidéki területet kedvezőtlenül érintett. Lehatárolhatók azok a kistérségek, melyeknél ez a folyamat a mezőgazdasági eredetű munkanélküliségen keresztül utolérhető. Az alkalmazott lehatárolási módszer alkalmas arra, hogy bármely időszak vonatkozásában vizsgálni lehessen, mely térségek mutatják leginkább az agrárfoglalkoztatási válság tüneteit. Az agrárgazdaság és a vidékfejlesztéssel szoros kapcsolata miatt, valamint tekintettel arra, hogy a mezőgazdasági munkanélküliség kezelése mindenképpen a vidékfejlesztés kiemelt feladatának tekinthető, javasolt a módszer alkalmazása a vidékfejlesztés speciális célterületeinek meghatározásához.

A kutatás, a faktorokban összefogott mutatók vizsgálata megerősítette, és igazolta azt a feltevést, mi szerint az agrárfoglalkoztatási válság jelentős összefüggést mutat a területi egyenlőtlenségekkel. A kiválasztott térségek nemcsak általános, átlagos értelemben vannak lemaradva a többi kistérséghez képest (különösen a szociális helyzetük és fejlettségük, valamint a humán erőforrásuk képzettségét illetően), de több mutatót tekintve is a legrosszabb értékekkel jellemezhető területek közé tartoznak. A területi egyenlőtlenség fokozódásához a

mezőgazdaságból kikerülő munkaerő - képzettségi és demográfiai szerkezetét tekintve - jelentős mértékben hozzájárul. A területi egyenlőtlenséggel való kapcsolat, valamint a mezőgazdaságból kikerülő munkaerő karakterisztikáinak ismeretében feltételezhető, hogy - legalább is rövidtávon - nem ígérkezik lehetőség ennek a munkaerőnek a munkaerőpiacra történő aktív visszatérésére. Ezt a helyi munkaalkalmak szűkössége, a térségen kívül található munkahelyek elérésének nehézsége is alátámasztja. Ezek a tényezők - kiegészülve mind a magán, mind az önkormányzati szintű forráshiánnyal - felvetik a helyi fejlesztési lehetőségek szűkösségének a problémáját is.

Sok hátrányos helyzetű térségben szinte elképzelhetetlen a piaci alapú gazdaságfejlesztés megvalósulása. A szakirodalom megállapítása, hogy egy elmaradottabb térség fejlesztése, fejlődése - még akkor is, ha az a helyi erőforrásokat hangsúlyozza - csak a nagyobb téregységbe való szerves illeszkedéssel, ahhoz való igazodással lehetséges. Továbbá, a nemzetközi gyakorlat és tapasztalatok szerint, a vidéki munkahelyteremtés szempontjából a jövőben nagy szerepe lehet a közösségi alapú gazdaságfejlesztésnek, a térségi szintű közhasznú projektek elindításának. Mindezek kapcsán javasolt a helyi közösségek fejlesztésének hangsúlyos támogatása, mert csak erős alapon szerveződő helyi társadalom képes arra, hogy helyben megfogalmazott fejlesztési terveket dolgozzon ki, és hajtson végre. Javasolt továbbá, hogy a kiválasztott kistérségek fejlesztési programjuk meghatározásához, végrehajtásához építsenek ki hatékony kapcsolatot a kistérség legfontosabb társadalmi, gazdasági szereplőivel, vegyék fel a kapcsolatot a térségen kívüli (elsősorban regionális) szereplőkkel, építsenek ki hatékony hálózati rendszert, és teremtsék meg a kölcsönös érdekeltséget a fejlesztéseket illetően. A határ menti térségek esetén kihasználhatók a határon átnyúló kapcsolatokban rejlő lehetőségek is.

Irodalom

BELUSZKY P. – SIKOS T. T. (2007): Változó falvaink. Magyarország falutípusai az ezredfordulón [Budapest: MTA Társadalomkutató központ] (Magyarország az ezredfordulón) 459 p.

BÓDI F. (2001): A települési önkormányzatok érdekérvényesítése a területpolitikában - PhD értekezés. Budapest: Közgazdaságtudományi És Államigazgatási Egyetem, 225 p.

BUKOSZA G. (2003): Van-e szociális kérdés a mezőgazdaságban? *A Falu* (1) pp. 29-31.

DICKEN P. (2003): Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century. London: SAGE Publications, 632 p.

EDA (U.S. Economic Development Administration) (2007): Unlocking Rural Competitiveness: The Role of Regional Clusters. Center for Regional Development http://www.eda.gov/ImageCache/EDAPublic/documents/pdfdocs2006/unlockingruralcompetitivenessfullreport_2epdf/v1/unlockingruralcompetitivenessfullreport.pdf letöltés: 2007. augusztus 18.

FALUVÉGI A. (2004a): A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása és várható hatásai az átmenet időszakában. [Budapest: MTA KTK] (KTK/IE Műhelytanulmányok 5.) 44 p.

FAZEKAS K. (2005): Effects of FDI Inflows on Regional Labour Market Differences in Hungary. *Economie Internationale* 102 (2) pp. 85-105.

G. FEKETE É. (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az Észak-Magyarországi régióban. *Földrajzi Közlemények* CXXX. (1-2) pp. 55-66.

HORVÁTH Gy. (Szerk.) (2006): Régiók és települések versenyképessége. Pécs: MTA RKK, 480 p.

KULCSÁR L. (Szerk.) (2006): Vidékfejlesztés. (tankönyv - kézirat) Szent István Egyetem, Gödöllő

LENGYEL I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. Szeged: JATEPress, 454 p.
OBÁDOVICS Cs. (2004): A vidéki munkanélküliség térségi eloszlásának elemzése. Doktori értekezés. Gödöllő: SZIE, 155 p.
OBÁDOVICS Cs. - Kulcsár L. (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon. *Területi Statisztika* (4) pp. 303-322.
OECD (2006): The New Rural Paradigm. Policies and Governance, Paris 164 p.
SERA (2006): Study on Employment in Rural Areas, Final Deliverable. Luxembourg: European Commission, Directorate General for Agriculture, 233 p.
SWINBURN G. – GOGA S. – MURPHY F. (2004): A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve. Bertelsmann Stiftung: Gütersloh, 107 p.

Szerző:
Ritter Krisztián,, egyetemi adjunktus
Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani- és Vidékfejlesztési Intézet. 2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.
ritter.krisztian@gtk.szie.hu